

ГЛАВА 6

КОНТРОЛ НАД БИВШИТЕ ХОРА В ПРОМИШЛЕННОСТТА

През 1957 г. дванадесет души, инженери и архитекти, стават обект на групова активна разработка „Пирати“, защото като колеги се събират и разказват вицове срещу народната власт. Определеният за лидер на вражеската група архитект Ангел Петков Сарафов, който е завършил архитектура през 1940 г. в Бърно, Чехия, и е работил до 1943 г. в Германия, и още двама души, които според Държавна сигурност имат буржоазен произход, са предадени на съд, двама души са вербувани, а останалите са профилактирани. „Получи се положителен ефект сред близките им и самите обекти на филтрация и вербуваните. Същите сега се изказват със задоволство от положителното отношение към тях и великодушието на народната власт.“²¹⁶

В края на същата година, във връзка с Унгарското народно въстание и за повишаване на бдителността в енергетиката, Държавна сигурност изготвя предложение за отстраняване на вражески елементи, работещи в електроцентралите, „които при усложнена обстановка могат да затруднят електроснабдяването в страната“²¹⁷. Като вражески настроени, с произход от по-заможни, реакционни семейства, са определени:

– от ТЕЦ „Сталин“: Минчо Хр. Минчев от София, началник на топло-техническата лаборатория, и Димитър Ст. Димитров от София, лаборант;

– от ТЕЦ „Република“: Иван Тютюнджиев от Шумен, началник-смяна в химичен цех, защото баща му е в затвора за контрареволуционна дейност; Димитър Мърваков, майстор-техник в котлен цех, тъй като брат му е ликвидиран от „народния съд“;

– от ТЕЦ „Марица III“: Никола Ив. Савов от Свиленград, ръководител ремонтни дейности по турбините; Вълко П. Вълков, ръководител ремонтни дейности в котлен цех; Асен Дучев от с. Летница, майстор-техник

²¹⁶ АКРДОПБГДСРСБНА – М., ф. 13, оп. 1, а.е. 1665, л. 9, справка за състоянието на вражеските елементи от средите на инженерно-техническия персонал, работещ във важни обекти на промишлеността и агентурно-оперативното му обслужване, София, 27 юни 1958 г.

²¹⁷ АКРДОПБГДСРСБНА, Литерно дело VI-Л 627, т. 3, л. 1, предложение за отстраняване на вражески елементи, работещи в електроцентралите в страната.

по контролно-измервателни прибори, заклет враг на народната власт, защото бащата на съпругата му е убит от „народния съд“, годен за вражеска дейност;

– от ТЕЦ „Курило“: инж.-химик Георги Портарски, бивш легионер, и Ангел Братованов от Разград, машинен инженер, защото имат очаквания за промени след Унгарските събития и десетки други;

– Никола Филчев Георгиев от Бургас, началник на електротехническият цех в ТЕЦ „Васил Коларов“, заради това, че е учил в Чехия и има изменнически намерения;

– завършилият в Бърно машинен инженер Димитър Генчев, който е главен инженер в електропроизводствено предприятие в Русе; Йосиф Колев – огняр в Русе, защото произхожда от заможна градско семейство, редовно слуша вражески радиостанции и споделя чутото с работниците; Георги Коцев, главен турбинист в ТЕЦ „Димитрово“, защото брат му е ликвидиран от „народния съд“; Цветана и Невена Атанасови от с. Марикостиново, защото имат брат – изменник на родината; Костадин Д. Юруков от Пловдив – инженер по поддръжка към мрежов район Пловдив, следвал в Чехия.

Предложението на Трето управление на Държавна сигурност (секретно-политическо за борба с контрареволуцията) е „отстраняването на лицата да се уреди централно чрез ръководството на Министерството на електрификацията“.

През 1958 г. в обектите на промишлеността, обслужвани от ДС, работят около 11 500 инженери и 29 000 средни техници, а вражеският контингент в промишлеността и банковото дело наброява 5669 души, като все още не са обхванати много от големите предприятия в страната²¹⁸. В транспорта ДС идентифицира 1902 врагове²¹⁹.

²¹⁸ През 1958 г. Трето управление на ДС води на отчет 45 124 обекта, от които 1573 на активна разработка, а 43 551 с отчетно-наблюдателни дела. Бивши капиталисти са 4415 души. – В: АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 1, оп. 1, а.е. 3994, л. 13, 17, отчетен доклад за работата на III управление на ДС за 1958 г.

²¹⁹ Трето управление разполага в цялата страна с около 14 000 агенти и 1084 резиденти (без околиците). Срещу вражеските елементи в промишлеността и кредита работят 2546 агенти и 281 резиденти; по транспорта и съобщенията – 1200 агенти и 93 резиденти, в селското стопанство и търговията – 5675 агенти и 622 резиденти, и др. През 1958 г. по линия на III управление са арестувани и задържани или филтрирани 2412 вражески елементи, от които 452 са осъдени, а 168 са изпратени в ТВО. – Пак там, л. 15.

„По-голямата част от техническата интелигенция произхожда от средите на трудовия народ и поради това стои на лоялни позиции към народната власт. Една малка част е на вражески позиции, обединително звено на които се явяват буржоазните специалисти – синове на индустриалци, търговци, рентиери и др. засегнати от мероприятията на днешната власт..., които всячески се стремят да провалят мероприятията, провеждани от Партията и Правителството.“²²⁰

Проучването на ДС в 22 по-важни промишлени предприятия показва, че голяма част от инженерите, завършили образованието си в Западна Европа преди „Девети“, са вражески настроени, концентрирани в проектантските организации. Например в „Главпроект“, „Хидроенергопроект“ и „Минпроект“ от общо 812 инженери 208 са завършили там преди „Девети“, 67 от тях се водят на отчет в ДС като вражески контингент, а 141 души са на ръководни длъжности. За ДС и БКП е проблем, че от завършилите инженерни кадри в НРБ и СССР на ръководни длъжности са само 117 души²²¹.

Инженер Петър Ив. Атанасов от Велико Търново (ЛАР „Строител“) веднага попада в полезрението на ДС, защото произхожда от богато земеделско семейство, завършил е инженерство в Бърно и е членувал в организацията „Кирил и Методий“, кой знае защо определена като фашистка²²². Обвинен е, че умишлено е изработвал лошокачествени проекти на всички места, където е работил, дори и за това, че при експлоатацията на обектите носи вина за немарливото отношение на работниците към работата. „Правил е вражески изказвания и е създал непоносима атмосфера около работещите на обектите комунисти, с което ги е принуждавал да напускат работа.“²²³ Арестуван и осъден на 8 г. строг тъмничен затвор, конфискация на имуществото, лишаване от правото да бъде инженер и да заплаќи на държавата 40 хил. лв.

Със същите обвинения е осъден инженер Димитър Терзиев (ЛАР „Враг“), завършил електроинженерство в Бърно, с буржоазен произход – син на тютюноотърговец, който работи в Министерството на електрификацията като секционен ръководител и впоследствие ръководител на обект. Освен „лошия му произход“ ДС приема за престъпна дейност и членство-

²²⁰ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 13, оп. 1, а.е. 1665, л. 2, справка за състоянието на вражеските елементи от средите на инженерно-техническия персонал, работещ във важни обекти на промишлеността и агентурно-оперативното му обслужване, София, 27 юни 1958 г.

²²¹ Пак там, л. 4.

²²² Пак там, л. 5.

²²³ Пак там, л. 6.

то му в организацията „Кирил и Методий“ и в Легиона, злостната агитация срещу БКП и симпатиите към контрареволуционерите по време на Унгарското народно въстание²²⁴.

Инженер Евгени Вилхелмов Маерович (ЛАР „Чужденец“), с унгарски произход, завършил минно инженерство в Берлин, е обвинен, че като минен инженер в Министерството на строежите и строителните материали „е вражески настроен, има отрицателно отношение към работниците, социалистическото съревнование и мероприятията на властта. Не се съгласява със стопанската политика на страната, което изразява чрез извършване на вредителство и саботаж, като спъва, оскъпява и разхищава добива на доломит“²²⁵. Обвинен е за всички загуби, които са понесли кариерите в с. Боснек, в Земен, Радомирско, и на територията на община Елин Пелин. Осъден е на доживотен затвор.

Буржоазният произход на инженер Анастас Филипов Анастасов, маркшайдер, и членството му в „Бранник“ и Легиона са причината да бъде обвинен, че нарочно е проектирал по грешен начин галерии в ДМП „Чипровци“, Михайловградско, ДМП „Злата“, Трънско, и ДМП „Върли бряг“, Бургаско.

Текстилният техник Стефан Панайотов Зикалов (ЛАР „Саботьор“) е началник на отделение в ДИП „Гаврил Генов“. Той е бивш собственик на вълнено-текстилната фабрика и е един от най-добрите специалисти в страната по жакардовите станове²²⁶. Обвинен е, че се стреми да проваля плановите на предприятието и не осигурява своевременно резервни части. „Не е вземал мерки за поддържане на машините в изправност. Унищожавал рационализаторските предложения. Давал е указания да не се обучават младите кадри, особено тези, които са комунисти, а след това хвърлял вината за неизпълнение на плана върху тях. Системно е правил вражески изказвания като е предричал скорошно падане на сегашната власт.“²²⁷ За тази контрареволуционна дейност е осъден на 5 г. строг тъмничен затвор и глоба в размер на 40 хил. лв.

За вражеска агитация и пропаганда, която Държавна сигурност през 1958 г. определя като най-широко разпространена вражеска дейност в обектите на промишлеността, е осъден на 1 г. и 8 м. затвор техникът Станислав Касабов, който работи в управление „Геодезия и картография“ към „Гео-

²²⁴ Пак там, л. 6.

²²⁵ Пак там, л. 7.

²²⁶ Пак там, л. 10.

²²⁷ Пак там.

планпроект“. Старши геологът от „Хидроенергопроект“ Тройка Капитанова, с буржоазен произход, е обект на активна разработка за вражески изказвания срещу СССР, след което е арестувана и предадена на съд. Старши проектантът Атанас Узунов, също с буржоазен произход, завършил агрономство в Германия, специализирал в САЩ, „не е пропускал удобен случай да злослови по адрес на държавни и партийни ръководители, против мероприятията на народната власт и социалистическия лагер. Вражеската си агитация е провеждал пред млади неукрепнали в политическо отношение специалисти. Същият е изпратен в затворническо общежитие“²²⁸.

С подозрение за саботажни действия се води лична активна разработка „Враг“ срещу инженер Георги Луков Зумпалов, главен инженер на рудника в с. Кремиковци, Софийско. Подозренията се дължат на това, че неговият чичо е убит от „народния съд“, а брат му е съден за контрареволюционна дейност²²⁹.

ЛАР „Вредител“ е заведена срещу инженер Димитър Пасков Димитров от Сливен, завършил инженерство в Чехия, който работи като главен инженер на управление „Порцеланова и стъкларска индустрия“. При разработката му се установява, че поддържа материално репресиран лица и провежда саботаж и вредителство, като „съзнателно не внедрява в производството рецептите, дадени от намиращия се в страната в настоящия момент съветски специалист... Има арогантно отношение към съветския специалист“²³⁰.

Инженер Димитър Русчев, който е завършил в Берлин и е син на бившия главен акционер на вълненотекстилната фабрика „Андонов-Михайлов“ в Сливен, е обект на разработка „Изменник“, защото прави вражески изказвания и има изменнически настроения. Със същите аргументи на активна разработка в ДС е и строителният инженер Константин Минов, син на търговец, който е завършил висше образование в Чехия и работи като началник на капитално строителство в Министерството на електрификацията²³¹.

Според ДС всички разработки, в които целенасочено за врагове и саботьори са нарочени бивши хора и техните наследници, имат слабостта, че:

²²⁸ Пак там, л. 13.

²²⁹ Баща му, Лука Георгиев Зумпалов, е по образование юрист, бивш собственик на фабрика за килими. Според ДС – Панагюрище – „авторитетна личност, враг на властта“. Осъждан на 5 г. затвор за укриване на оръжие, след това въдворен в ТВО „Белене“. – В: АКРДОПБГДСРСБНА – Пз, ф. 7, оп. 1, а.е. 40, списък и справки за лица, въдворени в ТВО.

²³⁰ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 13, оп. 1, а.е. 1665, л. 14, справка за състоянието на вражеските елементи от средите на инженерно-техническия персонал, работещ във важни обекти на промишлеността и агентурно-оперативното му обслужване, София, 27 юни 1958 г.

²³¹ Пак там, л. 14.

„В повечето случаи не се изучават правата и задълженията на обектите и оттам да се търси тяхната вина, а обикновено всички неудачи в производството, допускани в участъка за който отговаря даден обект, се приписват на него. Не се реагира своевременно на получаваните сигнали за неудачи в работата на даден обект и не се извършва проверка на сигнала и документиране. В повечето случаи на агентурата, работеща по обекти на разработки, заведени на инженери и техници, се поставят общи задачи да следи прави ли вражески изказвания по различни поводи, а не се разработват задачи за установяване на отношението му към производствената му работа – не върши ли вредителство и саботаж. Всичко това се дължи нанепознаване достатъчно на специфичността на производството в тези предприятия, което особено важи за провинцията.“²³²

БКП и Държавна сигурност правят всичко възможно да отстраняват от ръководни позиции бившите хора, дори когато няма данни за вражеска дейност²³³, защото те:

„остават заклетии врагове на народната власт, готови при удобен случай да нанесат удар върху властта... Като се е имало предвид техния произход и минало не се е допускало щото същите да заемат работа в държавния апарат, с много малки изключения, поради което им е отнета възможността да вършат пакост... По наши указания с помощта на партията бившите хора, които по една или друга причина са успели да се настанят на работа в кооперативни или държавни учреждения, са били изгонвани.“²³⁴

Някои от вражеските елементи оглавяват снабдителни отдели или производствени цехове и ДС отчита това като пропуск, който трябва да се поправи. Вредителската им дейност се състои в това, че „под предлог, че въвеждат рационализации оскъпяват строителството, други не оказват по-

²³² През 1958 г. в 22 от обектите на промишлеността на специален отчет в ДС се водят 429 инженери и техници, като 12 от тях са с лични активни разработки, 398 са под пряко наблюдение, на предварителна разработка се водят 8 души и ДС води една активна групова разработка. – Пак там, л. 15.

²³³ АКРДОПБГДСРСБНА – Пд, ф. 1, оп. 17, а.е. 92, отчетен доклад за агентурно-оперативната работа в Пловдивски окръг по линия на земеделски опозиционери, кулаци, легионери, бивши хора и икономика за 1955 г.

²³⁴ АКРДОПБГДСРСБНА – Пд, ф. 8, оп. 1в, а.е. 1, доклад за работата на група ДС – Първомай по линия бивши хора за второ шестмесечие на 1955 г.

мощ на по-слабите технически лица, по който начин се стремят да вредят на икономиката“.

„В крупните промишлени предприятия, научно-изследователските институти, строителните обекти и проектантските организации отговорните длъжности, като главни инженери и др. се заемат от членове на БКП или добри отечественофронтовци, но на отделни места се оглавяват от вражески елементи, като „Завод 15“ – Левскиград (Карлово), където ОТК изцяло е предадена в ръцете на вражески елементи, обекти на службата ни.“²³⁵

Бившият съсобственик на конопената фабрика в Пловдив Атанас Коцев, обект на отчетно-наблюдателно дело в ДС и зет на бившите фабриканти братя Сотирови, като технически ръководител и главен инженер на текстилния комбинат „Вела Пеева“ въвел ограничения в ползването на маслото и съкратил броя на „масльонкаджиите“, за да реализира икономии, което ДС отчита като вражеска дейност. Освен това той „отрича съветските указания и Министерското постановление за ремонта на машините, като удължава сроковете на ремонтите“, което също е вражеска дейност! Подобна е дейността на обекта на ДС Леонид Димитров, инженер от същата фабрика, който „под формата, че въвежда икономии, пречи“. Бившият офицер Лазар Димитров, който след 9 септември 1944 г. на два пъти е вкарван в затвора, е вражески елемент, обект на ОНД. Той работи в „Завод – 11“ – Карлово, където „станаха две аварии, за които се уличава самия обект. В момента се подготвя комбинация, която да установи вината му“²³⁶.

Под контрола на ДС в „Завод – 11“ са самолетният техник Тодор Вълков Лазаров, понеже е специализирал в Германия и е дружал с фашистски офицери, подозиран за вредителска дейност, която не се е потвърдила, но за сметка на това „винаги работи качествено“; техникът в „Завод – 15“ – Карлово, Маргарит Славов Попов, защото е членувал в Легиона, подозиран за вредителство, което не се е потвърдило. „Понастоящем работи по сглобяването на двигателите „У-5-М“, където е началник участък. С работата си се справя добре, но отбягва да дава конкретни указания.“ Обектът

²³⁵ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 13, оп. 1, а. е. 1665, л. 51, справка за състоянието на агентурно-оперативната работа всред техническата интелигенция, работеща в промишлеността и строителството в Пловдивски окръг, 26 септември 1958 г.

²³⁶ Пак там, л. 51.

на ОНД Никола Георгиев, техник в V строителен район – Велинград, бивш легионер, е обвинен, че „заминал в командировка и не оказал техническа помощ на техническия ръководител на обект „Чукура“, член на БКП, който, тъй като не можел да работи с уредите за измерване, завишил нивото на тунела с 15 см и нанесъл загуби от 80 000 лв.“. Виновен е врагът, саботажът е налице!

Наблюдавани с отчетно-наблюдателни дела от ДС са инженер Иван Айвазов, инженер Траян Марков и инженер Христо Василев, които работят по изграждането на Баташкия водносилов път, но извършват вражеска дейност, „като възхваляват западната техника и подценяват съветската“²³⁷. Всяка среща и разговор на наблюдаваните лица с представители на чуждестранни посолства или капиталистически фирми, дори и на международни панаири и изложения, ако не е санкционирана от ДС, е квалифицирана като „дейност на обектите в услуга на чужди разузнавания“²³⁸.

С откриване на литерното дело на ДСО „Енергообединение“, създадено през 1966 г. към Министерството на енергетиката и горивата, целият му състав от 186 души е щателно проверен за благонадеждност²³⁹. Членове на БКП са 57 души, целият ръководен състав са комунисти, агентите в обединението са пет души. Като врагове са нарочени строителният инженер Милчо Кутинчев от Русе, син на царски офицер, за това, че говори срещу СССР и има изменнически намерения; Стоян Йонев от Вакарел, с буржоазен произход, син на мелничар, защото прави вражески изказвания и е предложен за изселване; електроинженерът Христо Н. Христов, женен за немкия, също е враг по тази причина; Иван Н. Караджов, защото е имал собствен камион, а брат му е съден по католическия процес; електроинженерът Александър Д. Николаев, с буржоазен произход, вражески настроен, завършил Американския колеж в София и инженерство в Чехия, на всичкото отгоре мъжът на сестра му избягал в Италия; инженер Димитър Стефанов Филипов е с лош буржоазен произход, защото баща му имал кино и дружи с вражески елементи, поради което е предложен за изселване.

Под подозрение е инженер Борис Петров Георгиев с 20 години стаж в системата, преминал всички нива в инженерната йерархия. Подготвен добре, справя се отлично с работата, познава много добре техническите характеристики на оборудването и проектите, правил е неведнъж ценни

²³⁷ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 13, оп. 1, а. е. 1665, л. 54, справка за състоянието на агентурно-оперативната работа всред техническата интелигенция, работеща в промишлеността и строителството в Пловдивски окръг, 26 септември 1958 г.

²³⁸ Пак там, л. 55.

²³⁹ АКРДОПБГДСРСБНА, Литерно дело № 41 – VI-Л, а.е. 627, т. 1.

предложения и нововъведения. „Няма вражески изказвания и злостно отношение към властта, но поради особения характер, мъчно могат да се разберат истинските му намерения.“²⁴⁰

До края на 60-те години търсенето на врагове в социалистическите предприятия продължава активно. Като вредители са обвинени „буржоазни специалисти и бивши собственици в различни предприятия, като: текстилният комбинат „Георги Димитров“ – Сливен, ДИП „България“ – Казанлък, мини „Върли бряг“ – Бургаско, Каучуковия завод в Пазарджик и др., които при следствието признаха, че умишлено са пречели на правилните технологически процеси в производството.“²⁴¹

В следващите години ДС установява, че вражеският контингент се преориентира предимно към вражеска агитация и пропаганда като основна форма на подривна дейност, рязко намаляват острите вражески прояви, но същевременно нараства броят на бягствата и подготовката за бягство през граница. „Рязкото намаляване на активността на враговете се дължи на отчаянието и обезверяването на голяма част от тях вследствие на непрекъснатото нарастване на успехите и мощта на социалистическия строй, които решително отнемат техните възможности за съпротива и надеждите за реставрация.“²⁴²

В резултат на подробен анализ ДС прави извода, че през 70-те и 80-те години все повече ще намаляват възможностите на бившите хора за вражеска дейност, както поради напредването на възрастта им, така и поради ограничаването на техните възможности от страна на ДС. Прогнозата е, че все повече ще изчезват различията в мненията сред вражеския контингент.

„Тяхното място ще се заема от по-млади хора, изпаднали под чуждо влияние и стоящи на вражески позиции. Контингентът, с който ще се сблъскат органите на ДС в бъдеще, не ще има строга политическа принадлежност, а ще бъдат лица, настроени антикомунистически, които ще провеждат своята вражеска дейност предимно под влияние на идеологическата диверсия на противника и контингента ще се оформя измежду близките, синовете, дъщерите, братята, сестрите на бившите буржоазно-фашистки елементи, репресирани от народната власт и останали на вражески позиции; репресираните по различни поводи от

²⁴⁰ АКРДОПБГДСРСБНА, Литерно дело № 41 – VI-Л, а.е. 627, т. 2.

²⁴¹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 22 оп. 1а, а.е. 776, л. 24, борбата на органите на ДС против буржоазно-фашистките и други контрареволуционни елементи, 17 юни 1969 г.

²⁴² Пак там, л. 26.

народната власт за криминални, стопански и други престъпления, както и лица с близки и роднини в капиталистическите държави, поддържащи връзки с тях и изпаднали под влияние на буржоазната пропаганда.“²⁴³

6.1. Свидетелство на Валентин Георгиев Атанасов²⁴⁴

Валентин Атанасов е на 79 години, когато решава да свидетелства в Центъра за подпомагане на хора, преживели изтезание – АСЕТ. Той е участник във Втората световна война, командир на артилерийска батарея от Първи софийски полк в състава на 3-та Балкано-Дравска дивизия. Ранен, награден с орден за храброст.

„За своето поколение и за хората със сходна на неговата съдба казва, че са унищожени психически. Много от тях били засегнати от ранна смърт. А оживелите, близките на убитите и изчезналите, още мълчат от страх. Те не са разказали истината за преживените унижения и страдания. За участието на офицерството, към което се чувстваше принадлежен, каза, че те са поставяли на първо място Родината, а на второ място семейството. Военните командири са били избивани, а някои са прибегнали до самоубийство. Близките им са били заклеявани като „гадове, фашисти, врагове на народа.““²⁴⁵

Неговият баща, Георги Кюмюрев, главен касиер и член на Управителния съвет на БНБ – Сливен, завършил Търговското училище в Клуж, Румъния, е задържан на 15 септември 1944 г. в милицията в Сливен, където е пребит и удушен, защото отказва на партизаните достъп до сейфа на банката. Майка му, Теодора Кюмюрева, педагог, завършила Френския колеж в Пловдив, е пребита и в началото на май 1945 г. е въдворена без основание в психиатричната болница в Карлуково, където умира след една седмица. Брат му, капитан Стефан Кюмюрев, 32-годишен, е осъден от „народния съд“ в Бургас на доживотен строг тъмничен затвор, но е убит в затвора в началото на изтърпяване на присъдата. В края на 1945 г. Валентин Атанасов е арестуван за два месеца по обвинение за кражбата на личното му оръжие. Доказва се, че е невинен, но е уволнен от армията.

²⁴³ Пак там, л. 32.

²⁴⁴ Димитрова, Мариана. Незавършен разговор. – В: Горчиви истини – свидетелства за комунистическите репресии. София, Център за подпомагане на хора, преживели изтезание – АСЕТ, 2003, с. 137.

²⁴⁵ Пак там, с. 141.